

Interculturele samenwerking en communicatie

Klaas Schermer

Noordhoff Uitgevers

Eerste druk

Interculturele samenwerking en communicatie

'Als niemand
luistert naar niemand
vallen er doden
in plaats van woorden'
(Jana Beranová)

Interculturele samenwerking en communicatie

Klaas Schermer

Noordhoff Uitgevers Groningen | Houten

Omslagontwerp: G2K Designers, Groningen/Amsterdam
Omslagbeeld: iStockphoto

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever, ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele recht-hebbende(n) te achterhalen.

Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave, dan verzoeken wij u contact op te nemen met de uitgever.

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

1 2 3 4 5 /12 11

© 2008 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/reprorecht). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978 90 01 84793 7
ISBN 978 90 01 50097 8
NUR 812

Woord vooraf

Dit boek is geschreven voor studenten in het hoger onderwijs. Zij worden geacht aan het einde van hun studie in hoge mate competent te zijn in samenwerking en communicatie en in leidinggeven en leiding ontvangen, ook in een multiculturele setting.

Opleidingen geven steeds meer aandacht aan deze competenties door studenten theorieën, projecten en trainingen aan te bieden.

Klaas Schermer heeft jarenlang in het hbo gewerkt in een internationale omgeving. In allerlei projecten werden studenten, docenten en professionals uit het werkveld samengebracht. Deze internationale samenwerking bleek zeer vruchtbaar: het leverde alle betrokkenen veel nieuwe inzichten en bekwaamheden op. Toch ging de communicatie soms moeizaam, niet alleen door taalproblemen, ook door cultuurverschillen. Ongelijke verwachtingen en andere gewoonten bijvoorbeeld, leidden soms tot misverstanden en irritatie.

Samen met collega's en studenten werd gezocht naar manieren om de interculturele samenwerking en communicatie te verbeteren. Talloze boeken werden geraadpleegd om de problemen beter te begrijpen en oplossingen te vinden.

Natuurlijk was daarbij van tevoren duidelijk dat er niet één eenvoudige manier is om menselijke relaties te beschrijven, te begrijpen en te veranderen. Wel leidden de evaluaties, analyses en aanpassingen tot een aantal stappen om de multiculturele samenwerking te verbeteren.

Dit boek reikt docenten en studenten een aantal instrumenten aan om hun inzicht en bekwaamheden op het gebied van interculturele samenwerking en communicatie te vergroten.

Ik ben allen dankbaar die materiaal en ideeën hebben aangedragen, en vooral ook de immigranten en vluchtelingen die van harte bereid waren hun opvattingen en ervaringen te vertellen. De manier waarop alle informatie in dit boek is verwerkt, is geheel mijn verantwoordelijkheid.

Wie wil reageren op dit boek wordt uitgenodigd te mailen naar:
klaas.schermer@home.nl

Groningen, najaar 2007

Klaas Schermer

Inhoud

Inleiding 9

- 1 Een kleurrijke wereld 13**
  - 1.1 Mensen in de wereld 14
  - 1.2 Landen en volken in Europa 19
  - 1.3 Bevolkingsgroepen in Nederland 22
  - 1.4 Communicatie in een kleurrijke wereld 27

- 2 Migratie 31**
  - 2.1 Redenen voor migratie 32
  - 2.2 Migratie door de eeuwen heen 35
  - 2.3 Wereldhandel en globalisering 46
  - 2.4 Vluchten voor gevaren 52
  - 2.5 Internationaal toerisme 54
  - 2.6 'Global village' of 'clash of civilizations'? 56
  - 2.7 Migratie en communicatie 57

- 3 Identiteit: ik, wij en zij 61**
  - 3.1 Ik: individuele kenmerken 62
  - 3.2 Wij: mijn sociale identiteit 74
  - 3.3 Zij: vreemdelingen en vooroordelen 78
  - 3.4 Groepsdruk en eigen verantwoordelijkheid 84
  - 3.5 Identiteit en communicatie 86

- 4 Cultuur 91**
  - 4.1 Cultuur en beschaving 92
  - 4.2 Cultuurelementen 97
  - 4.3 Ontstaan van normen en waarden 113
  - 4.4 Cultuuroverdracht 117
  - 4.5 Waardeoordelen over culturen 120
  - 4.6 Cultuur en communicatie 122

- 5 Samenleving en cultuurtype 127**
  - 5.1 Cultuurdimensies 128
  - 5.2 Cultuurpatronen 132
  - 5.3 Samenleving en cultuurtype 134
  - 5.4 De traditionele samenleving 137
  - 5.5 De ontwrichte samenleving 145
  - 5.6 De moderne samenleving 150
  - 5.7 Ontwikkeling van traditioneel naar modern 156
  - 5.8 Samenleving en maatschappelijke positie 162
  - 5.9 Cultuurpatronen en communicatie 164

- 6 Culturen in Nederland 167**
  - 6.1 Een vergelijkingsmodel 168
  - 6.2 Het Nederlandse cultuurpatroon 169
  - 6.3 Het Turkse cultuurpatroon 175

- 6.4 Het Surinaamse cultuurpatroon 178
- 6.5 Het Marokkaanse cultuurpatroon 182
- 6.6 Het Antilliaanse cultuurpatroon 185
- 6.7 Andere culturen in Nederland 187
- 6.8 Culturen in Nederland en communicatie 188

7 Integratieprocessen 193

- 7.1 Integratie en identiteit 194
- 7.2 Integratiemotief en integratiefase 198
- 7.3 Reactie gastland op immigranten 204
- 7.4 Integratie en communicatie 210

8 Het communicatieproces 213

- 8.1 Communicatie als interactie met de omgeving 214
- 8.2 Talen in het communicatieproces 217
- 8.3 Communicatie als vertaalproces 225
- 8.4 De rol van feedback 232
- 8.5 Lagen in een boodschap 234
- 8.6 Samenwerken en communicatie 236

9 Leren 243

- 9.1 Leren als noodzaak 244
- 9.2 Leren als proces 247
- 9.3 Schoolprestaties en milieu 249
- 9.4 Leren en samenwerken 252
- 9.5 Studeren in het buitenland 258
- 9.6 Leren en communicatie 260

10 Werken 265

- 10.1 Instituut 266
- 10.2 Stagiair 271
- 10.3 Werknemer 272
- 10.4 Leidinggevende 274
- 10.5 Werken in het buitenland 276
- 10.6 Werken en communicatie 280

11 Model interculturele samenwerking en communicatie 285

- 11.1 Modellen als hulpmiddel 286
- 11.2 Adviezen voor interculturele samenwerking en communicatie 290
- 11.3 Oefeningen 295

Literatuuroverzicht 307

Over de auteur 313

Illustratieverantwoording 314

Register 315

Inleiding

Alle communicatie is in feite interculturele communicatie: twee mensen hebben nooit precies dezelfde levenservaring, levensovertuiging, normen en waarden, en manier van denken en praten. Verschillen in leeftijd, geslacht, maatschappelijke positie en dergelijke maken dat mensen elkaar misschien nooit helemaal begrijpen, zelfs als ze dezelfde taal denken te spreken.

De kans op misverstand neemt nog verder toe als de gesprekspartners uit heel andere culturen komen. De kans op zulke ontmoetingen is in de hele wereld snel toegenomen. De Nederlandse samenleving is nu zeer kleurrijk. Nieuwkomers en autochtone Nederlanders ontmoeten elkaar: op straat, op school, op het werk en in allerlei verenigingen en andere activiteiten. Het contact met andere culturen heeft het leven interessanter en rijker gemaakt en we zien veel geslaagde voorbeelden van contact en samenwerking. In andere gevallen lijken bevolkingsgroepen echter langs elkaar heen te leven. Ook zien we vooroordelen, misverstanden en angst voor het onbekende. De spanningen tussen autochtone Nederlanders en nieuwkomers zijn in de afgelopen jaren voelbaar geweest. De dreiging van terrorisme na *nine-eleven* heeft vooral de spanning tussen westerse waarden en de islam verscherpt. Er woedt sinds jaren een publiek debat over de manier waarop we in Nederland moeten samenleven.

Interculturele samenwerking en communicatie wil bijdragen aan een betere samenwerking en communicatie tussen mensen met een verschillende culturele en sociale achtergrond. De nadruk ligt op mondelinge communicatie in samenwerkingsrelaties. Samenwerking veronderstelt een aantal basisvoorwaarden:

- bereidheid met elkaar samen te werken, ook als men elkaar niet goed kent;
- bereidheid verschillen in visie en werkwijze te accepteren en elkaar niet om die verschillen te veroordelen;
- bereidheid niet voor conflicten weg te lopen maar ze op te lossen;
- bereidheid met elkaar te overleggen;
- bereidheid inspanning te plegen om elkaar te verstaan en te begrijpen;
- bereidheid zich in de achtergronden van de ander te verdiepen om de gedachten en gevoelens van de ander te begrijpen.

Er is niet altijd aan al deze voorwaarden voldaan. Mensen zijn geen engelen. We hebben allemaal onze vooroordelen en blinde vlekken. Dit boek is een poging je aan die vooroordelen en blinde vlekken te laten werken. Daarom kom je in dit boek veel vragen tegen die je uitnodigen na te denken over je eigen opvattingen en ervaringen.

Het is de cultuur die bepaalt hoe iemand denkt en communiceert. Die wetenschap maakt het niet eenvoudiger. Je kunt eindeloos veel verschillende culturen onderscheiden. Je kunt grove indelingen maken tussen oosterse en westerse culturen, en talloze verfijningen aanbren- gen die laten zien dat een gebruik in een bepaalde subcultuur net weer

even iets anders wordt ingevuld of dat een woord of een gebaar daar een andere betekenis heeft. Zo bezien vormen de culturen in de wereld en in ons land een kleurrijke lappendeken zonder enige structuur. Je zou per gesprekspartner zeer veel detailkennis moeten hebben over zijn achtergrond voor je zelfs maar aan een gesprek kunt beginnen.

Toch zit er structuur in de wereld van cultuurpatronen: hoe verschillend mensen ook zijn, in alle samenlevingen hebben ze manieren gevonden om zich als groep in stand te houden en problemen op te lossen. Overal vonden mensen een manier om vorm te geven aan hun producten en gereedschappen, aan hun samenwerking, hun manier van trouwen en kinderen opvoeden, hun manieren om blijde gebeurtenissen te vieren en droevige gebeurtenissen te gedenken. Elke cultuur is dus een zinvolle vormgeving van een samenleving.

Door bevolkingsgroei en ontwikkeling van de economie werden nieuwe oplossingen gevonden voor nieuwe problemen en veranderden culturen. Daarom zijn sommige ideeën en gebruiken niet altijd meer te herkennen als iets wat een functie heeft in het regelen van de betrekkingen binnen een samenleving. In dit boek wordt gepoogd die relatie tussen type samenleving en type cultuur, en tussen plaats en rol van mensen in een samenleving en hun (sub)cultuur, duidelijk te maken. Een van de leerdoelen is dus – kort gezegd – studenten zicht geven op de functionaliteit van de cultuur voor de leden van een samenleving of subgroep.

Interculturele samenwerking en communicatie heeft de volgende opbouw:

- 1 Het boek geeft een korte introductie in de kleurrijkheid van onze wereld, zowel ver weg als dichtbij: welke volken en culturen komen we tegen? Hoe kunnen we ze benoemen en onderscheiden? Is de taal daarbij een nuttig criterium, of moeten we onderscheid maken naar andere kenmerken, zoals ras of godsdienst?
- 2 Het boek geeft een overzicht van de migratiegolven die de wereld heeft gekend. Sinds het bestaan van de mensheid verplaatsen bevolkingsgroepen zich over de aarde. Daardoor hebben volken contact met elkaar, soms vreedzaam, vaak gewelddadig. Zitten we in een botsing van culturen of groeien we toe naar een 'global village'?
- 3 Ook al maken mensen deel uit van een groep, een land, een volk, elk mens is uniek. Wat zijn de kenmerken en invloeden die je identiteit bepalen? Welke mechanismen zorgen voor scheidingslijnen tussen 'wij' en 'zij'?
- 4 Ook al is elk mens uniek, mensen zijn sociale wezens: ze maken deel uit van een samenleving en leven volgens de cultuur van de groep waar ze deel van uitmaken. Wat is een cultuur? Wat zijn de elementen van een cultuur?
- 5 Hoewel er talloze verschillende culturen in de wereld zijn te onderscheiden kun je ook min of meer herkenbare patronen in culturen ontdekken. Welk type cultuur zien we in welk type samenleving? Hoe veranderen culturen als de samenleving verandert?
- 6 De manieren om culturen te beschrijven wordt vervolgens toegepast op Nederland: welke culturen kom je in ons land tegen? Wat zijn belangrijke verschillen?
- 7 De komst van veel immigranten in Nederland vereist een zekere aanpassing van beide zijden, zowel van nieuwkomers als van mensen die hier al langere tijd wonen. Hoe verloopt dat integratieproces? Wat gaat goed, wat kan beter?

- 8 Communicatie is vooral een vertaalproces: de signalen die de een uitzendt moeten door de ander worden vertaald om elkaar te kunnen begrijpen. Hoe verloopt communicatie? Waar dreigt het mis te gaan? Hoe kunnen we onze communicatie verbeteren?
- 9 Er zijn verschillende plekken waar mensen elkaar ontmoeten. Eén daarvan is op school, in de opleiding. Welke interculturele communicatieproblemen komen we tegen in het onderwijs, vooral in het hbo? Hoe kunnen we daarmee omgaan?
- 10 Een andere plaats voor interculturele contacten is het werk, of dat nu een stage is of een betaalde baan. Welke problemen kun je daar verwachten? Hoe ga je daarmee om?
- 11 Ten slotte geeft dit boek een aantal conclusies over interculturele communicatie. Het is als het ware een samenvatting van al het voorgaande: hoe kun je intercultureel communiceren zonder onnodige fouten te begaan? Het geeft bovendien een aantal oefeningen die studenten individueel of in groepjes kunnen doen om hun interculturele communicatieve competentie te vergroten.

Elk hoofdstuk begint met een gespreks situatie die als casus dient om de leerstof toe te lichten.

In elk hoofdstuk wordt een van de elf hiervoor genoemde onderwerpen beschreven. Hierbij worden sociaalwetenschappelijke en psychologische theorieën gebruikt zonder al te theoretisch, technisch of formeel te worden. Het gaat namelijk niet om puur theoretische kennis, om een compleet overzicht van alle theorieën, maar om inzicht in verschijnselen en verbanden. Het centrale leerdoel is: beroepsmatig en professioneel kunnen handelen in een multiculturele context.

Elk hoofdstuk bevat regelmatig vragen die de lezer tot nadenken kunnen stemmen. Verder staan er portretjes in van Nederlanders en immigranten die laten zien wat de multiculturele samenleving voor hen betekent. Ze zijn niet exemplarisch voor 'de' Nederlander of 'de' allochtoon. Integendeel: hun situatie zegt weliswaar wat over hun cultuur, maar iedereen gaat daar op zijn eigen wijze mee om.

De tekst verwijst veel naar artikelen in dagbladen. Elke dag vind je in de media namelijk berichten over de multiculturele samenleving, over cultuurverschillen, over conflicten of over integratie. Wil je een beeld hebben van wat er in de samenleving gebeurt, wat de mensen denken, dan zul je zeker regelmatig het nieuws moeten volgen.

Ook internet geeft een schat aan informatie; elke zich respecterende organisatie, zowel particulier als publiek, heeft tegenwoordig haar eigen website met vaak interessante links naar andere sites. Tik een willekeurig trefwoord uit dit boek in, en je hoeft je de eerste uren niet te vervelen!

Elk hoofdstuk sluit af met een samenvatting en een begrippenlijst.

Bij dit boek is een website beschikbaar (zie www.interculturelesamenwerkingencommunicatie.noordhoff.nl). Studenten vinden hier de volgende onderwerpen:

- 1 praktijkvoorbeelden van interculturele samenwerking en communicatie, ontleend aan situaties in het dagelijks leven van onderwijs, bedrijfsleven en andere bezigheden;
- 2 oefeningen en discussieonderwerpen;
- 3 verwijzingen naar auteurs en theorieën over deze materie;
- 4 oefentamens.

Voor docenten biedt deze website:

- 1 een handleiding bij het boek met korte samenvattingen van de hoofdstukken, verwijzingen naar theorieën en suggesties voor lesinvullingen;
- 2 opdrachten voor studenten met suggesties voor de feedback;
- 3 theoretische belichting van de praktijkvoorbeelden;
- 4 tentamenvragen met modelantwoorden.

Bovendien zal de website ingaan op vaak gestelde vragen en opmerkingen van gebruikers van het boek. Deze vragen en reacties kunnen worden gestuurd naar de uitgever.

Tot slot een opmerking over het woordgebruik in dit boek: om het lelijke 'hij/zij' en 'hem/haar' te vermijden is – waar het niet anders kan – toch maar gekozen voor de mannelijke vorm als het ook om een vrouw kan gaan. Helaas geeft onze taal hier geen betere oplossing voor en dat is ongetwijfeld een tekort in onze cultuur!

Een kleurrijke wereld

1

- 1.1 Mensen in de wereld
- 1.2 Landen en volken in Europa
- 1.3 Bevolkingsgroepen in Nederland
- 1.4 Communicatie in een kleurrijke wereld

OPENINGSCASUS

BEETJE DOM!

'Zeg Tjibbe, heb jij al eens met Ahmed gesproken?'

'Je bedoelt die Turk? Nee zeg, die versta ik niet!'

'Dat is jammer want hij heeft een hoop meegemaakt. Je moet er een beetje tijd voor nemen.'

'Dat kan wel zo zijn, maar ik vind hem enorm omslachtig en hij praat zo ontzettend langzaam.'

'Grappig toch?'

'Ik heb wel wat beters te doen!'

'Zoals?'

'Nou, ik ben bijvoorbeeld druk bezig met een werkstuk over handel met China.'

'Juist, ja. Weet je dat Ahmed zes maanden bij een bedrijf in Sjanghai stage heeft gelopen?'

'Eh, nee, eh, misschien moet ik dan toch eens met hem praten!'

Jij bent een van de ruim zes miljard mensen in onze kleurrijke wereld. Het woord ‘kleur’ slaat hier niet alleen op verschillen in huidskleur, maar ook op variaties in culturen, dus verschillen in normen en waarden, taal, opvattingen, relaties, werk, voedsel, kleding, muziek enzovoort. Iedere bevolkingsgroep geeft zijn eigen kleur aan het leven. De wereld is verdeeld in landen en volken, maar veel mensen trekken naar andere delen van de wereld. Je komt elkaar dagelijks tegen op straat, op school, op het werk. Je leeft samen in één land, in één wereld. Meestal gaat die samenwerking prima. Mensen die elkaar goed kennen, hebben vaak aan een half woord genoeg om elkaar te begrijpen. Wanneer je elkaar minder goed kent, heb je meer woorden nodig om elkaar te begrijpen. Dat vereist dus een extra inspanning van beide kanten. Je zult elkaar pas verstaan als je de achtergrond en leefwereld van de ander kent.

In dit hoofdstuk krijg je een kort overzicht van de verspreiding van de mensheid in de wereld, in Europa en in Nederland.

Paragraaf 1.1 geeft aan dat de continenten bestaan uit landen en volken, paragraaf 1.2 gaat in op de situatie in Europa en paragraaf 1.3 schetst de bevolkingsgroepen in Nederland. De laatste paragraaf verwijst naar het belang van communicatie in een kleurrijke wereld.

1.1 Mensen in de wereld

Deze paragraaf begint met de constatering dat de aarde bestaat uit een aantal continenten waarover de mensheid zich heeft verspreid. Een poging om de verschillen tussen bevolkingsgroepen te omschrijven is problematisch: verwijzing naar kleur of ras voldoen niet. Uit de verschillen in taal en cultuur blijkt dat de mensheid haast eindeloos is onder te verdelen in groepen en subgroepen.

1.1.1 Continenten en volken

De wereld is verdeeld in continenten.

Continenten

|| *Continenten zijn grote landmassa's die min of meer gescheiden zijn van andere werelddelen.*

Op Europa na beginnen de namen van alle continenten met een ‘A’: Afrika, Amerika, Antarctica, Australië en Azië. Een groot aantal eilanden in de Stille Zuidzee vormen samen Oceanië; het is geen apart werelddeel maar wordt vaak in één adem genoemd met Australië.

De mensheid is een paar miljoen jaar geleden ontstaan in Afrika en na verloop van tijd uitgezwermd over de wereld. De mensen hebben zich verspreid over alle continenten behalve Antarctica; dat laatste gebied is zo onleefbaar dat niemand er permanent is gaan wonen. Alle andere werelddelen zijn inmiddels druk bevolkt. Je komt mensen tegen in tropische regenwouden en in droge woestijnen, in gloeiend hete en in extreem koude streken, op piepkleine eilanden en op eindeloze vlakten, in het hooggebergte van een ver binnenland en langs kronkelige kusten en rivieren.

Op al deze verschillende plekken ontstonden volken met een eigen karakter en een eigen cultuur.

|| **Cultuur is in het kort gedefinieerd het geheel van gedeelde opvattingen en gebruiken van een groep mensen.**

Hoofdstuk 4 gaat uitgebreid in op het begrip cultuur.

De verdeling van de mensheid over de continenten is nu ongeveer als volgt:

Azië:	bijna	4 miljard mensen
Afrika:	ruim	900 miljoen mensen
Zuid-Amerika:	ruim	500 miljoen mensen
Noord-Amerika:	ruim	300 miljoen mensen
Europa:	ruim	300 miljoen mensen
Australië/Oceanië:	ruim	30 miljoen mensen

Zowel Tjibbe als Ahmed (zie de dialoog aan het begin van dit hoofdstuk) wonen in Nederland. Tjibbe is geboren en opgegroeid in Nederland; hij is Europeaan. Ahmed is geboren in Turkije, waar zijn ouders en voorouders hebben gewoond. Turkije ligt voor het grootste deel in Azië. Ahmed heeft ook enige tijd voor zijn stage in een heel ander deel van Azië gewoond, in de Chinese wereldstad Sjanghai, dat al sinds eeuwen een sterk internationaal karakter heeft. Aan hun uiterlijk kun je vermoedelijk zien dat ze uit verschillende streken op aarde komen. Omdat ze dezelfde opleiding volgen zullen ze op een aantal punten dezelfde kennis hebben, maar misschien lopen hun opvattingen uiteen over hoe je in het leven moet staan.

Er leven nu ruim zes miljard mensen op aarde. Verzin manieren om dit aantal aanschouwelijk te maken.

1.1.2 Benoemen van kenmerken

Hoewel alle mensen biologisch tot dezelfde soort (*homo sapiens*) behoren, verschillen ze in allerlei opzichten: onder andere in uiterlijk, land van herkomst, leefwijze, taal, religie, voorschriften en gebruiken. Welke van deze verschillen kun je hanteren om volken in de wereld te onderscheiden? Hierna worden enkele onderscheidende kenmerken beschreven en becommentarieerd: naar continent en land van herkomst, naar kleuren en rassen en naar talen en culturen.

Continenten en volken naar land van herkomst

Wijs je op het continent waar mensen wonen dan kun je spreken over 'Europeanen', 'Aziaten', 'Amerikanen' enzovoort. Echter, die continenten zijn zo groot en divers dat die aanduiding erg vaag blijft. Elk continent is verdeeld in tientallen *landen*, dus aanduiding naar land is al een stuk preciezer. Op die manier kun je Amerika bijvoorbeeld verdelen in landen, zoals Canada, Colombia en Chili.

Land

De mensen die in een land wonen worden vaak als *volk* aangeduid, een grote groep met een verwante geschiedenis en cultuur. Echter, binnen een land zie je vaak zeer grote verschillen in uiterlijk, leefwijze en cultuur.

Volk

-
- Uit welk continent kom jij?
  - In welk land ben je opgegroeid?
  - Wat zeggen die begrippen ‘continent’, ‘land’ en ‘volk’ jou?
  - Tot welk volk reken jij jezelf?
-

Kleuren en rassen

Sinds de grote ontdekkingsreizen in de vijftiende en zestiende eeuw was het gebruikelijk om de mensheid in te delen in *rassen* met een verschillende huidskleur als kenmerk: men sprak van het blanke, gele, rode, bruine en zwarte ras.

Ras

|| Een ras is een subgroep binnen een biologische soort dat dezelfde uiterlijke kenmerken heeft.

Naast kleur beschreef men ook andere uiterlijke kenmerken, zoals de vorm van ogen, neus en lippen. De indeling in rassen was verre van neutraal.¹ Het blanke ras beschouwde zichzelf als superieur en meende daaraan het recht te kunnen ontnemen andere rassen te overheersen, uit te buiten of uit te moorden.

Nog tot in het midden van de twintigste eeuw werd op Nederlandse scholen een ‘vaderlands’ lied gezongen waarin de tekst voorkwam: ‘Wien Neêrlands bloed door d’adren vloeit, van vreemde smetten vrij’. In die tijd vond men ‘zuiver’ bloed erg belangrijk. Een ‘smet’ (een vlek door vermenging met ander bloed) was al erg, maar *vreemde* smetten! Dat is dubbel erg. Kortom, het is een puur racistisch lied!

Politiek correct

Nu duidelijk is geworden dat iemands kwaliteiten niet van zijn huidskleur afhankelijk zijn, is het begrip ras volledig in diskrediet geraakt. Toch worden de woorden ‘wit’ en ‘zwart’ nog steeds gebruikt om mensen te typeren. Het is vreemd dat de aanduiding naar kleur nu wel *politiek correct* is, ondanks de associaties die deze woorden oproepen: in tal van culturen is wit de kleur voor iets wat mooi en zuiver is en wordt zwart gebruikt voor iets wat lelijk of slecht is; een blanke *ziel*, bijvoorbeeld, is beter dan een zwarte.

Huidskleur is bovendien geen eenduidig kenmerk. Er is in de wereldbevolking een zeer geleidelijke overgang in huidskleur, van haast zwart rond de evenaar via alle mogelijke nuances bruin naar lichtroze in het hoge noorden. Mensen uit Afrika werden tot ver in de twintigste eeuw *negers* genoemd, ongeacht hun precieze herkomst.² In maart 2007 besloot de stad New York op verzoek van Afro-Amerikanen het woord *negro* niet meer te gebruiken.³ Het herinnerde te veel aan de tijd van slavernij en rassendiscriminatie. Je ziet overigens wel vaker dat een woord dat eerst ‘normaal’ is, na verloop van tijd taboe wordt. Dit is een

---

1 Bij planten en dieren worden ook rassen onderscheiden, zoals bij aardappelen en honden. Bij deze laatste soort is een ‘rashond’ zuiverder dan een ‘bastard’.

2 De schrijver V.S. Naipaul, die niet kan worden verdacht van racisme, schrijft over ‘negers’ in bijvoorbeeld *Het verlies van Eldorado*, geschreven in 1969, en in 1978 in het Nederlands vertaald. Zowel wetenschappers als romanschrijvers gebruikten deze term zonder kwade bedoelingen!

3 *Algemeen Dagblad*, 3 maart 2007.

Magisch denken

vorm van *magisch denken*: door het woord te vermijden lijkt ook het probleem te verdwijnen waarmee het woord wordt geassocieerd.⁴

Een meer precieze variant is een indeling naar genetische (erfelijke) eigenschappen. Genetisch zijn er kleine verschillen in mensengroepen te onderscheiden. Op grond van die verschillen kunnen allerlei bevolkingsgroepen worden onderscheiden: in Afrika bijvoorbeeld de San, de Masai, de Mbuti, de Ethiopiërs; in Europa: Noord-Europeanen, Mediteranen enzovoort; in Azië: Indiërs, Chinezen, Koreanen, Tibetanen, Japanners, Indonesiërs, Filippijnen; in Polynesië: Polynesiërs, Melanesiërs, Nieuw-Guineeërs, Australiërs. Bij verwante bevolkingsgroepen zie je ook verwante talen. Je zou mensen dus ook naar hun taal kunnen indelen.

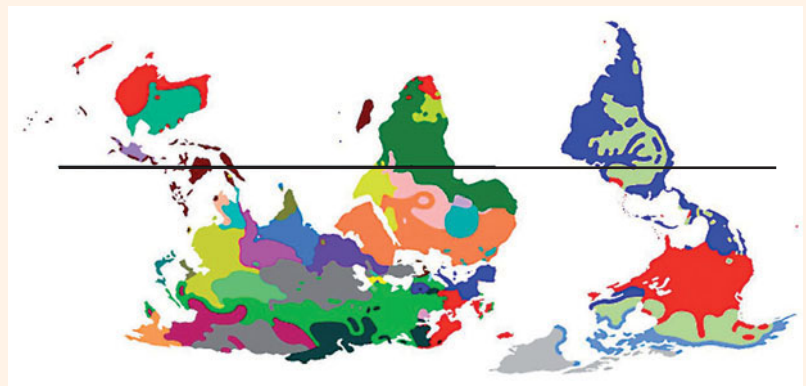
- Beschouw jij jezelf als 'wit' of 'zwart'?
- Wat betekenen die aanduidingen voor jou?

Talen en culturen

Een taal is een manier om te kunnen communiceren met je medemensen, om gedachten en gevoelens over te dragen op anderen. Er zijn ruim zesduizend verschillende talen in de wereld. Als je alle dialecten meetelt zijn het er nog veel meer. De moderne talen stammen af van de oudste talen van de mensheid. Er bestaan uitgebreide stambomen die laten zien wat de relatie is tussen talen. Talen met dezelfde 'voorouder' zijn nauw verwant; ze hebben veel woorden die op elkaar lijken. Het Italiaans en het Frans, beide Romaanse talen, zijn verwant aan het Latijn; het Duits en het Nederlands hebben beide Germaanse invloeden. Ongeveer vijftig talen worden door zo weinig mensen nog gebruikt, dat ze lijken op bedreigde diersoorten: zonder speciale maatregelen zijn ze ten dode opgeschreven; dat geldt bijvoorbeeld voor het Jiddisch. Talen die niet meer worden gesproken heten *dode talen*. Latijn is een dode taal. In sommige atlassen zijn de verschillende taalgroepen in kleur weergegeven. Dan zie je pas goed hoe kleurrijk onze wereld is. In de wereldkaart in figuur 1.1 zijn de grootste taalgroepen weergegeven.

Dode talen

Figuur 1.1 Onze kleurrijke wereld

4 In de tijd dat kanker nog helemaal niet te genezen was, spraken velen het woord niet uit. Men had het over 'K'. Het woord 'bejaarden' is al geruime tijd vervangen door '50+' en door 'senioren'.

Afro-Aziatische talen	Amerindische talen	Khoisantalen
■ Berbertalen	■ Australische Aboriginal talen	■ Niger-Congotalen
■ Chadische talen	■ Austroaziatische talen	■ Nilo-Saharaanse talen
■ Cushitische talen	■ Austronesische talen	■ Paleosiberische talen
■ Semitische talen	■ Kaukasische talen	■ Papoeatalen
	■ Dravidische talen	
	■ Eskimo-Aleoetische talen	
Altaïsche talen	Indo-Europese talen	Sino-Tibetaanse talen
■ Koreaans	■ Albanees	■ Chinese talen
■ Japanse talen	■ Armeens	■ Tibeto-Burmaanse talen
■ Mongoolse talen	■ Baltische talen	
■ Tungusische talen	■ Keltische talen	
■ Turkse talen	■ Germaanse talen	
	■ Grieks	
	■ Indische talen	■ Tai-Kadaitalen
	■ Iraanse talen	■ Oeraalse talen
	■ Romaanse talen	■ Baskisch
	■ Slavische talen	

Bron: ontleend aan: www.wikipedia.org: *talen van de wereld* (evenaar toegevoegd)

Cultureel vooroordeel

Als je de wereldkaart in figuur 1.1 bekijkt, denk je misschien dat hier een fout is gemaakt: de wereld op zijn kop! Als je dat denkt heb je een *cultureel vooroordeel*: om het noorden aan de bovenkant en het zuiden aan de onderkant te tekenen is een afspraak die in Europa is gemaakt. Aanvankelijk werden landkaarten in verschillende richtingen getekend. Op sommige schilderijen van Johannes Vermeer zie je een kaart van het westelijk deel van Nederland aan de muur hangen, met het noorden rechts en de ‘Noordzee’ boven. Toen de cartografie een hoge vlucht nam, overheersten enkele Europese landen de wereld. Hun kaartenmakers tekenden het noorden steeds boven waardoor de zeevaarders zich snel konden oriënteren. Door de manier van projectie van de ronde aarde op een plat vlak zijn de landen in het noorden (en zuiden) sterk uitgerekt. Van het noordelijk halfrond is bijna altijd meer afgebeeld dan van het zuidelijk halfrond en Europa ligt er altijd in het midden. Je zou op een wereldkaart ook Japan in het midden kunnen plaatsen, of elk ander land.⁵

We zijn zo gewend aan kaarten waar het noorden boven is, dat we nau-

5 Op de beroemde kaart van Willem Bleau van Nederland (1630) ligt het noorden rechts. In de Mercatorprojectie worden de plaatsen op aarde op een cilinder geprojecteerd die parallel loopt met de aardas. Hierdoor kunnen noord- en zuidpool niet geprojecteerd worden; het noorden en zuiden worden eindeloos uitgerekt, zowel in noord-zuidrichting als in oost-westrichting. Daardoor zijn de landen in het noorden op dat soort kaarten extreem groot! De ‘nulmeridiaan’ loopt over Greenwich bij Londen – op gezag van de Engelsen destijds zo beslist. Alles rechts daarvan heet ‘oost’, alles links ervan ‘west’. Later zijn andere projectiemethoden gehanteerd, waardoor de vertekening in noord-zuidrichting kleiner is. Zie onder andere N. Harris, *De wereld in kaart gebracht*, of P. Allan, *Atlas der Atlassen*. In veel atlasen zijn landen in verschillende schalen weergegeven, afhankelijk van de mate van bewoondheid. Aardig is dat de *Wereldatlas 2000* bijna alle landen in dezelfde schaal weergeeft. Het is fascinerend om te zien hoe groot dan een land als Canada is, waar elf bladzijden lang nagenoeg onbewoonde gebieden met meren en rivieren elkaar opvolgen.

welijks nog beseffen dat dit niets zegt over de positie van de aarde in het heelal. Voor veel mensen is het een moeilijke gedachtesprong om te beseffen, dat wat we in onze jeugd hebben geleerd vaak slechts een van de vele manieren is om de wereld te beschrijven en dat dit los staat van de werkelijkheid buiten ons. Dat geldt niet alleen voor landkaarten!

Tjibbe spreekt Nederlands, vermoedelijk met een accent dat wordt gesproken in het gebied waar hij is opgegroeid. Als hij Fries of Limburgs spreekt is hij in het westen van Nederland moeilijk en soms helemaal niet te verstaan. Hij praat niet met Ahmed want die spreekt gebrekkig Nederlands, vindt Tjibbe. Misschien spreekt Ahmed beter Nederlands dan Tjibbe en praat hij alleen maar langzaam om zorgvuldig zijn woorden te kiezen.

Wereldtaal

Hoewel er duizenden talen in de wereld bestaan, worden maar een paar talen door zo veel mensen gesproken dat ze als 'wereldtaal' kunnen gelden. Dat zijn onder andere het Engels, Spaans en Chinees.

Taal is een onderdeel van een cultuur, net als religie en andere ideeën en gebruiken. In plaats van de taal van een cultuurgroep te benoemen zou je ook de religie kunnen noemen. De grote religies zoals boeddhisme, islam en christendom omvatten elk echter vele volken en taalgroepen. Religie is dus veel breder en minder onderscheidend dan andere cultuurkenmerken. Voorts zie je dat binnen sommige volken verschillende religies naast elkaar bestaan. Op wereldschaal probeert de *Organisatie van de Verenigde Naties* (VN) de relatie tussen volken vreedzaam te regelen.

- Welke medemensen met een andere culturele achtergrond kom jij tegen, op school en in werksituaties?
- Hoe intensief is je contact met die anderen?
- Hoe gaat jullie communicatie en samenwerking?
- In hoeverre zijn er taalverschillen en taalproblemen?
- In hoeverre zijn er verschillen in visie?

1.2 Landen en volken in Europa

Deze paragraaf laat zien dat Europa – net als de rest van de wereld – verdeeld is in staten, die in de loop van een groot aantal eeuwen hun huidige grenzen hebben gekregen. Binnen deze staten wonen meestal zeer heterogene bevolkingen; het aandeel buitenlanders in de Europese landen loopt uiteen van nauwelijks 2 procent tot ruim boven de 10 procent.

1.2.1 Nationale staten

Feitelijk is Europa een deel van het *Euraziatisch continent*. Zeeën vormen de grens in het noorden, westen en zuiden. Oostelijk is er geen scherpe grens. Het Oeralgebergte wordt beschouwd als de grens tussen Europa en Azië. Europa is genoemd naar een mythologische Griekse prinses, die werd bemind door de oppergod Zeus en later trouwde met de koning van Kreta. In de eerste eeuwen van onze jaartelling vonden grote volksverhuizingen

gen plaats. Barbaren, Hunnen, Vandalen, Kelten, Friezen, Saksen, Goten en andere volkstammen verplaatsten zich massaal over Europa. In de loop van ongeveer 1 500 jaar ontstonden landen met min of meer homogene bevolkingsgroepen die via een eigen staatsapparaat het land beschermden en het leven van de burgers aan regels bonden. Europa is nu verdeeld in meer dan veertig landen.

Land

|| Een *land* is het woongebied van een grote groep mensen die zich hebben verenigd in een politiek en cultureel systeem.

De grenzen van deze landen zijn in de loop van de geschiedenis veelvuldig veranderd: landen werden gecreëerd, verschoven, opgedeeld, samengevoegd, opnieuw gecreëerd. Bestudeer de geschiedenis van een willekeurig Europees land en je komt de meest bizarre grenswijzigingen tegen. Om een aanduiding te geven van het gebied in Europa waar iemand woont of vandaan komt, spreken we vaak over Noord-, Oost-, Zuid-, West- en Midden-Europa. Dat zijn vage aanduidingen. Wat de één Oost-Europa noemt, heet bij een ander Midden-Europa.

Landen in Europa zijn:

Albanië	Italië	Polen
Andorra	Kazachstan	Portugal
Azerbeidzjan	Kroatië	Roemenië
België	Letland	Rusland
Bosnië-Herzegovina	Liechtenstein	Schotland
Bulgarije	Litouwen	San Marino
Cyprus	Luxemburg	Servië
Denemarken	Macedonië	Slovenië
Duitsland	Malta	Slowakije
Estland	Moldavië	Spanje
Finland	Monaco	Tsjechië
Frankrijk	Montenegro	Turkije
Griekenland	Nederland	Verenigd Koninkrijk
Hongarije	Noorwegen	Wit-Rusland
Ierland	Oekraïne	Zweden
IJsland	Oostenrijk	Zwitserland

-
- Welke Europese landen heb je bezocht?
  - Welke verschillen zijn je opgevallen in de manier waarop mensen in die landen met elkaar omgaan? In wat voor opzicht verschillen die landen met Nederland?
-

Volk

|| Een *volk* is een groep mensen die zich cultureel verwant voelt.

Niet alle volken leven in een land. Er bestaan nog tussen de anderhalf en drie miljoen zigeuners (officieel *Sinti* en *Roma*) in Europa. Zij zijn – net als de Joden – in de Tweede Wereldoorlog zwaar vervolgd en massaal uitgeroeid. Ze wonen verspreid over een aantal landen, vooral in Oost-Europa en hebben hun eigen taal en leefpatroon.

Als Tjibbe een paspoort heeft is dat zo goed als zeker een Nederlands paspoort. Het is mogelijk dat zijn vader een Amerikaan was die intussen weer in Amerika woont, terwijl Tjibbe met zijn moeder in Nederland is gebleven. In dat geval kan Tjibbe ook een Amerikaans paspoort hebben. Ahmed kan zowel Nederlander als Turk zijn. Als hij ook Turk is, zal hij zijn militaire dienstplicht in Turkije moeten vervullen.

- Heb je een paspoort? Of heb je er twee?
- Welke betekenis heeft een paspoort voor jou?

1.2.2 Verschillen binnen een land

Sommige Europese landen zijn tamelijk homogeen. Finland telt maar iets meer dan 5 miljoen inwoners en slechts 2,5% is elders geboren. In Luxemburg is 23% buitenlander. In de grote landen ligt dat aanzienlijk anders. In tabel 1.1 zie je enkele gegevens van de grootste Europese landen (meer dan 10 miljoen inwoners).

Tabel 1.1 Landen in Europa en bevolkingsomvang

Land	Bevolking (2006)	% Buitenlanders
EU (27 landen)	492 852 385	7,8
Duitsland	82 437 995	12,5
Frankrijk	62 886 171	10,0
Verenigd Koninkrijk	60 393 100	8,3
Italië	58 751 711	3,9
Spanje	43 758 250	5,3
Polen	38 157 055	2,1
Roemenië	21 610 213	niet bekend
Nederland	16 334 210	10,1
Griekenland	11 125 205	10,3
Portugal	10 569 592	6,3
België	10 511 382	10,7
Tsjechische Republiek	10 251 079	2,5
Hongarije	10 076 581	2,9

Bron: EU Eurostat. Population

Bron: OECD Statistics 2005 of eerder

Europese Unie

De landen in Europa vormen een bont geheel van volken, talen, culturen, religies en politieke voorkeuren. In het verleden hebben de verschillen vaak geleid tot spanningen, conflicten en oorlogen. Tegenwoordig heersen in deze streek van de wereld vrede en welvaart. De 27 landen van de *Europese Unie* (EU) werken samen om binnen hun gebied stabiliteit en welvaart te bevorderen. Toch zien we ook nu spanningen en conflicten, maar nu meer binnen dan tussen landen, en meer tussen culturen dan tussen politieke ideologieën.

1.3 Bevolkingsgroepen in Nederland

Nederland is de laatste twee eeuwen snel gegroeid. Na de Tweede Wereldoorlog nam ook het aantal immigranten sterk toe. Veel mensen zijn naar Nederland verhuisd om hier een nieuw bestaan op te bouwen, vooral Indonesiërs, Turken, Surinamers en Marokkanen. Alle buitenlanders samen worden vaak aangeduid als allochtoon. Het zijn echter geen homogene groepen als je preciezer kijkt naar hun taal, geloof en andere elementen van hun cultuur.

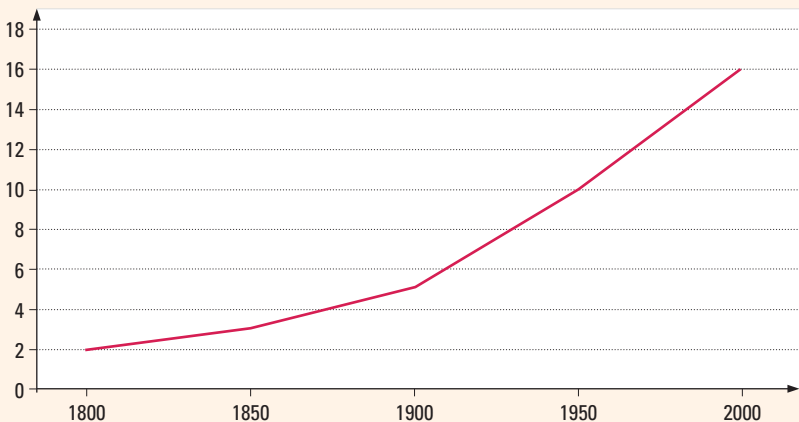
1.3.1 Snelle groei

Hollanders

Voor 1960 bestond Nederland bijna volledig uit mensen die hier al sinds flink wat generaties woonden. Ze werden vaak 'Hollanders' genoemd en daar waren veel Nederlanders trots op.

In het jaar 1800 woonden hier ongeveer 2 miljoen 'Hollanders', in 1900 5 miljoen, in 1950 10 miljoen, in 2000 16 miljoen. Zie figuur 1.2.

Figuur 1.2 Bevolkingsontwikkeling in Nederland

Een vergelijkbare groei van de bevolking zien we in alle geïndustrialiseerde landen. Deze snelle groei is veroorzaakt door industrialisering en betere leefomstandigheden: er werd meer geproduceerd voor meer mensen die een beter leven kregen; daardoor daalde het sterftcijfer sneller dan het geboortecijfer. Intussen is de snelle groei van de bevolking afgevlakt. In een aantal westerse landen daalt het bevolkingsaantal weer. Als nu een bevolking in een Europees land nog toeneemt, komt dat door immigratie.

Drie broers

De drie broers Herman, Jan-Willem en Gijs hebben alle drie een allochtone vriendin. Het komt natuurlijk vaker voor dat iemand een relatie krijgt met een buitenlandse, maar alle drie, dat is een bijzonderheid. Zelf zijn ze opgegroeid in verschil-

lende Groningse dorpen waar hun familie al sinds mensenheugenis woont.

Herman heeft zijn studie niet afgemaakt en is gaan reizen. Hij heeft bijna een jaar lang rondgezworven in Zuid-Amerika en ontmoette in Peru een meisje. Ze werden snel verliefd op elkaar. Zij was bereid met

hem mee te gaan naar Nederland. Een keer zijn ze teruggeweest, om te trouwen, waarbij de ouders van Herman de ouders van hun schoondochter hebben ontmoet. Daarna heeft het jonge stel zich gevestigd in Nederland. Haar ouders zijn hier nog niet op bezoek geweest. Het leven hier valt haar niet mee. Ze blijft verbaasd over de enorme rijkdom, maar ook over hoe duur hier alles is. Ze heeft moeite met de taal, hoewel haar echtgenoot haar in alle opzichten helpt om het hier te redden. Ze voelt zich vaak eenzaam, ondanks alle steun en aandacht van haar schoonfamilie. Ze vindt het hier kil en koud, niet alleen qua weer, vooral qua onderlinge relaties. Het meest mist ze haar familie. In het dorp in Peru waar ze woonde kende ze iedereen. Ze woonde er met haar vader en moeder, broertjes en zusjes, grootouders, ooms en tantes en neven en nichten. Iedereen kwam bij elkaar over de vloer en hielp elkaar. Het was een grote, warme gemeenschap.

Jan-Willem heeft een relatie met een Marokkaanse; zij heeft rechten gestudeerd en werkt op een advocatenkantoor in Amsterdam, waar ze vooral werkt voor Marokkaanse jongeren. Haar ouders kunnen de relatie met een Nederlandse jongen niet accepteren. Zij komt wel bij haar ouders thuis, maar omgekeerd komen die nooit naar de woning van haar en haar vriend. Ze begrijpt dat wel en ze verwacht dat ze het ooit zullen accepteren. Dat heeft tijd nodig.

Gijs studeert nog en heeft een vriendinnetje dat dezelfde studie doet. Het is een Koreaans meisje dat als baby is geadopteerd door een Nederlands echtpaar. Zij is in alles behalve haar uiterlijk volstrekt Nederlands. Ze is niet nieuwsgierig naar Korea. Voor haar zijn haar adoptieouders haar echte ouders. Alleen op papier is ze allochtoon.

1.3.2 Immigranten

Inmiddels wonen in Nederland anderhalf miljoen mensen uit andere landen of waarvan de ouders in een ander land geboren zijn (zie figuur 1.3). De grootste groepen zijn (bron: CBS⁶, 2005 en 2008):

Herkomst	in 2005 (CBS)	in 2010 (schatting CBS)
Indonesië	435.000	(niet gegeven)
Turkije	365.000	389.000
Suriname	330.000	342.000
Marokko	315.000	352.000
Nederlandse Antillen	130.000	132.000

Verder zijn hier kleinere aantallen mensen uit bijna alle landen van de wereld, onder andere (bron: CBS, 2006):

- 44 000 uit China;
- 43 000 uit Irak;
- 37 000 uit Afghanistan;
- 28 000 uit Iran;
- 19 000 uit Somalië.

Hoe kunnen we de verschillende bevolkingsgroepen het beste aanduiden? Er worden vaak tweedelingen gemaakt, zoals tussen *buitenlanders* en *Nederlanders* en tussen *allochtonen* en *autochtonen*. In plaats van deze tweedelingen te hanteren, kun je ook letten op gemeenschappelijke kenmerken, land van herkomst of cultuur. We zullen de gebruikelijke onderscheidingen nader bekijken: buitenlanders en Nederlanders, allochtonen en autochtonen, en naar cultuur en etniciteit.

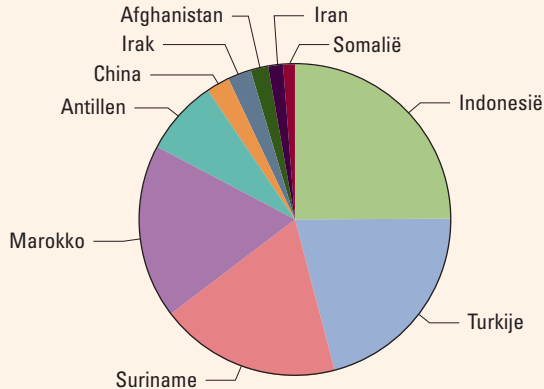
6 Na de onafhankelijkheid van Indonesië kwamen ongeveer 350 000 Indonesiërs naar Nederland; thans tellen zij en hun nakomelingen naar schatting ruim 400 000 personen. Zie Meulenberg (z.j.), p. 84.

Vreemdelingen

Buitenlanders en Nederlanders

Let je op land van herkomst, zoals in de statistieken van het CBS dan kun je onderscheid maken in *buitenlanders* en *Nederlanders*. Letterlijk zou je tegenover *buitenlanders* *binnenlanders* of *inlanders* moeten zetten.⁷ Buitenlanders worden ook wel *vreemdelingen* genoemd. Maar ja, zo vreemd zijn ze niet meer als ze hier al een tijdje wonen! Je kunt ook spreken van *immigranten*: mensen die zich in Nederland hebben gevestigd.

Figuur 1.3 Alloctonen naar herkomst

Buitenlanders

|| Een *buitenlander* is iemand met een andere nationaliteit.

Immigrant

|| Een *immigrant* is een buitenlander die zich in een ander land heeft gevestigd.

Emigrant

|| Een *emigrant* is iemand die zijn land verlaat om zich in een ander land te vestigen.

Immigranten worden dus onderscheiden naar *land van herkomst*: Surinamers, Marokkanen, Turken, Chinezen enzovoort.

In de Verenigde Staten van Noord-Amerika, meestal kortweg 'Amerika' genoemd, dat op een klein aantal indianen na feitelijk helemaal bestaat uit immigranten, is uiteindelijk gekozen voor een woordcombinatie: Amerikanen die afstammen van de slaven die in het verleden uit Afrika zijn ingevoerd heetten eerst *negroes* (en denigrerend *niggers* – in het Nederlands *nikkers*). Daarna kwam *blacks* of *black Americans* in zwang en nu heten ze *Afro-Americans*. Aanduiding naar kleur is discriminerend; afkomst naar land of werelddeel is in Amerika 'politiek correct'. In Nederland zien we ook steeds meer deze aanpak: 'Turkse/Surinaamse/Marokkaanse Nederlanders' enzovoort.

Het probleem van deze aanpak is, dat ze wel toepasbaar is op Nederlanders van buitenlandse ouders, maar niet op Nederlanders met Nederlandse ouders. Heten die dan *Nederlandse Nederlanders*? En wat doe je met Nederlanders waarvan weliswaar de ouders hier zijn geboren, maar

⁷ De oorspronkelijke bewoners van koloniale gebieden werden vroeger *inlanders* genoemd.

waarvan de voorouders buiten Nederland zijn geboren? Tot in welke generatie moet je doorgaan om de herkomst te benoemen? Voor Nederlanders die hier al generaties lang wonen is de afkomst vrij gemakkelijk na te gaan tot 1811, het jaar dat de Franse bezetter hier de burgerlijke stand invoerde. Om verder terug te gaan, kun je gebruikmaken van kerkelijke archieven en – voor sommige families – van adelsboeken. Ga je ver genoeg terug, dan zijn alle mensen die nu in Nederland wonen nakomelingen van immigranten.

In hoeverre spelen verschillen in land van herkomst een rol in jouw dagelijks leven?

Allochtonen en autochtonen

Nederlandse studies en statistieken maken een onderverdeling in *autochtonen* (degenen die hier al sinds ten minste drie generaties wonen) en *allochtonen* (degenen die hier recent zijn komen wonen). Deze termen komen uit het Grieks en betekenen letterlijk ‘van hier’, respectievelijk ‘van elders’. Dat lijken neutrale begrippen, maar intussen heeft het woord ‘allochtoon’ een negatieve klank gekregen, alsof het om een minder soort mensen gaat. Officieel is iemand een allochtoon als ten minste een van de ouders in het buitenland is geboren. Of die ene ouder daar al generaties lang woonde of tijdelijk op bezoek was, maakt niet uit. Er wordt onderscheid gemaakt tussen *westerse allochtonen* en *niet-westerse allochtonen*. Je bent westerse allochtoon als je ouders uit Europa, Noord-Amerika of Japan komen; alle anderen zijn niet-westers. Koningin Beatrix, ons staatshoofd, haar zonen en de echtgenote van kroonprins Willem-Alexander, Máxima, zijn allen allochtoon; het woord ‘allochtoon’ zou een eretitel moeten zijn!

Autochtoon

|| Een *autochtoon* is iemand die zijn wortels heeft in het land waar hij woont.

Allochtoon

|| Een *allochtoon* is iemand die zijn wortels in een ander land heeft.

Ahmed behoort als Turk tot de grootste groep allochtonen in Nederland. Dat betekent niet dat hij per definitie hetzelfde geloof heeft als de meerderheid van de Turken. Ook zijn taal en tradities kunnen hem tot een minderheid binnen de Turkse gemeenschap maken. Het is zelfs mogelijk dat Ahmed zich meer Nederlander dan Turk voelt. Tjibbe is Nederlander, maar noemt zichzelf misschien Fries en spreekt als het even kan de Friese taal.

Het onderscheid in westerse en niet-westerse allochtonen leert ons weinig over de betrokken groepen: de niet-westerse allochtonen vormen geen homogene groep; zij zijn juist zeer verschillend. Of je uit China of uit Iran komt, maakt een groot verschil. Als hun kinderen hier zijn opgegroeid, voelen ze zich misschien meer Nederlander dan vreemdeling. Het woord allochtoon gooit dus heel veel verschillende mensen op één hoop. Sommigen gebruiken het woord allochtoon liever helemaal niet, vanwege de generaliserende en denigrerende klank. Een aantal Nederlandse gemeenten heeft het woord zelfs officieel geschrapt uit hun bericht- en regelgeving.

Cultuur en etniciteit

Cultuur is een breed begrip, dat alle opvattingen en uitingen betreft van een sociaal systeem, zoals een bevolkingsgroep of een bedrijf. De taal, de religie en andere opvattingen zijn hier de onderscheidende kenmerken.

Religie

In tal van beschrijvingen wordt de religie als criterium voor scheidingslijnen gebruikt. Dat geeft het onderscheid in moslims, christenen, boeddhisten enzovoort.

In tabel 1.2 staat een overzicht van enkele belangrijke religies in Nederland.

Tabel 1.2 Religies in Nederland

Religie	Aantal in Nederland
Christenen	Ongeveer 60% van de Nederlanders (= ruim 8 000 000)
Moslims	Ongeveer 1 000 000
Hindoes	Ongeveer 100 000
Joden	Ongeveer 30 000
Boeddhisten	Klein aantal (aantal onbekend)
Niet bij kerkgenootschap ingeschreven	De rest van de bevolking

Religieuze stromingen

Niet alle mensen die uit hetzelfde land komen hebben dezelfde religie. Dat geeft een ander beeld. Je kunt religies onderverdelen in *stromingen*. Christenen kun je verdelen in katholieken en protestanten, en elke groep weer in kleinere subgroepen. Moslims zijn verdeeld in onder andere soennieten en sjiieten. De alevieten zijn een richting binnen de sjiieten, vooral woonachtig in Turkije. Binnen de soennieten heb je ook weer richtingen, zoals de ahmaddiyya, een rationele en liberale stroming. Joden zijn te onderscheiden in orthodoxe (traditionele) en liberale (moderne) joden. Het is moeilijk de aantallen bij deze stromingen te achterhalen, want het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) maakt deze onderscheidingen niet in zijn statistieken. In ons land zijn ongeveer evenveel katholieken als protestanten, onder de moslims overheersen de soennieten.

Elke stroming heeft op een aantal punten eigen opvattingen en gebruiken. Als je daar niet van op de hoogte bent, kun je vervelende fouten maken in het contact met iemand uit die geloofsgroep.

Spelen verschillen in religie een rol in jouw opleiding?

Etnische groepen

Mensen die verwantschap vertonen in afstamming en cultuur, zoals taal, religie en gebruiken, worden aangeduid als *etnische groep*. Autochtone Nederlanders zou je dus een etnische groep kunnen noemen, net als bijvoorbeeld hindoestaanse Surinamers. Door de vele verhuizingen en contacten vind je nauwelijks nog homogene etnische groepen.

Minderheidsgroepen

Groepen die een minderheid van de bevolking vormen worden soms *minderheidsgroepen* genoemd (in het Engels: *'minorities'*). Zij hebben een andere afkomst én een andere levenswijze dan de anderen. Dit kunnen

Minderheden

bevolkingsgroepen zijn die al heel lang in het land wonen. *Minderheden* slaat dus niet alleen op immigranten. In Amerika zijn de indianen nu minderheden. Over het algemeen behoren minderheden niet tot de dominante cultuur in een land. In Nederland zou je groepen allochtonen tot minderheidsgroepen kunnen rekenen.

-
- Hoeveel Nederlanders heb je in je kennissen- en vriendenkring waarvan de ouders in een ander land zijn geboren?
  - En hoeveel Nederlanders ken je van families die al heel lang in Nederland wonen?
-

1.4 Communicatie in een kleurrijke wereld

Deze paragraaf geeft een korte verwijzing naar het feit, dat in een multiculturele samenleving interculturele contacten onvermijdelijk zijn.

De generatie die nu leeft heeft te maken met een veelheid van culturen in de eigen omgeving en vraagt zich af hoe die harmonieus kunnen samenleven. Het leuke van een kleurrijk land is dat je nieuwe woorden, kleding, voedsel, muziek, ideeën enzovoort tegenkomt.

Er zit echter ook een keerzijde aan die medaille: misverstanden, onbegrip, ergernissen, vooroordelen, soms zelfs regelrechte discriminatie, afwijzing en haat. De snelle groei van immigranten in ons land heeft spanningen veroorzaakt, waarbij verschillen in geloof, taal en leefgewoonten maken dat bevolkingsgroepen zich afvragen wie zich aan wie moet aanpassen. *'Integratie'* is het veelgehoorde toverwoord: als iedereen Nederlands spreekt en zich conformeert aan de Nederlandse normen en waarden is het probleem snel opgelost, denken sommigen. In de praktijk zullen bevolkingsgroepen blijven vasthouden aan de eigen identiteit. Wellicht is hier het woord *emancipatie* meer op zijn plaats: het streven naar erkenning en gelijke rechten, zonder onzichtbaar te worden in het grote geheel.

Emancipatie

De beste manier om verschillen te begrijpen is er over te communiceren, juist als verschillen in taal die communicatie moeilijk maken. Zonder contact, communicatie en samenwerking worden vooroordelen eerder versterkt dan verminderd.

Tjibbe noemt de manier van praten van Ahmed 'omslachtig'. Dit duidt op een verschil in het belang dat je aan verhalen hecht. In de westerse cultuur is het niet langer gebruikelijk om lange verhalen te vertellen; snelheid is belangrijk: graag een kort antwoord op een korte vraag. In niet-westerse culturen spelen verhalen een belangrijke rol: het benadrukt de relatie tussen de verteller en zijn gehoor. Ahmed vermeldt veel details zodat een compleet beeld ontstaat. Ahmed neemt zijn gesprekspartner serieus, Tjibbe neemt Ahmed niet serieus en mist daardoor belangrijke informatie die hij zou kunnen gebruiken voor zijn werkstuk over handel met China.

Om intercultureel te kunnen communiceren is het nodig de historische achtergrond van volken te bestuderen, om te begrijpen waarom

en in welk opzicht culturen verschillen. Ooit hebben volken een eigen plek op aarde gevonden waar ze een eigen leefwijze en cultuur hebben ontwikkeld. Door migratie worden zij nu geconfronteerd met andere culturen.

-
- Heb je ooit contact (gehad) met mensen in andere landen? Dat betekent: heb je met ze gesproken, heb je met ze gegeten, was je gast in hun huis? Heb je met ze samengewerkt?
  - Wat heeft je dat alles geleerd?
-

Samenvatting

De mensensoort is lang geleden ontstaan in Afrika, maar in de loop van vele eeuwen uitgewaaid over de hele aarde. Alle continenten – behalve Antarctica – raakten bewoond. In alle bewoonde gebieden hebben bevolkingsgroepen een manier van leven gevonden die aan de omgeving is aangepast. Zij ontwikkelden een cultuur die daarbij past, die hen helpt te overleven. De volken verschillen door deze gescheiden ontwikkeling in uiterlijk, taal, religie, opvattingen en gebruiken en andere kenmerken. Deze verschillen leidden vaak tot onbegrip, vooroordelen en botsingen.

Volken hebben zich verenigd in landen met een gemeenschappelijk bestuur. Het land van herkomst kan een aanwijzing zijn voor iemands cultuur.

In de loop van de geschiedenis hebben veel landen hevige conflicten gehad. Grenzen bleken nooit eeuwig, volken werden verdreven of kwamen onder ander staatsgezag. De Verenigde Naties en de Europese Unie zijn moderne voorbeelden van samenwerking tussen staten.

In Nederland zijn veel mensen komen wonen die in een ander land zijn geboren. De meeste nieuwkomers komen uit landen rond de Middellandse Zee en uit de voormalige koloniën. We leven dus in een zeer kleurrijke wereld, waarin mensen van verschillende culturen elkaar dagelijks ontmoeten. Om met elkaar te kunnen samenwerken is goede communicatie vereist; dit kan alleen als je kennis hebt van elkaars cultuur.

Het volgende hoofdstuk beschrijft de eeuwenlange zwerftocht van de mensheid over de aarde, waardoor die verschillende culturen zijn ontstaan.

Kernbegrippenlijst

Allochtoon	Inwoner van een land van wie ten minste een van de ouders in een ander land is geboren.
Autochtoon	Iemand van wie beide ouders in het land van verblijf zijn geboren.
Buitenlander	Iemand die niet de Nederlandse nationaliteit bezit.
Continenten	Landmassa's die min of meer gescheiden zijn van andere werelddelen.
Cultuur	De leefwijze, opvattingen en gebruiken van een sociaal systeem.
Emancipatie	Het streven naar erkenning en gelijke rechten, zonder onzichtbaar te worden in het grote geheel.
Emigrant	Iemand die zijn land verlaat om zich in een ander land te vestigen.
Etnische groep	Groot aantal mensen die vinden dat ze tot dezelfde groep behoren qua taal, cultuur en geschiedenis.
Hollander	Iemand uit Noord- of Zuid-Holland, onjuiste naam voor elke Nederlander.
Immigrant	Een buitenlander die zich in Nederland heeft gevestigd.
Land	Begrensd gebied onder leiding van een staat.
Magisch denken	De gedachte dat je de werkelijkheid kan veranderen door middel van rituelen en spreuken.
Minderheidsgroep	Etnische groep die niet tot de dominante cultuur behoort.
Nationale staat	Grondgebied met bevolking met eigen landsbestuur.
Neger	Verouderde benaming voor mensen afkomstig uit (West-)Afrika.
Niet-westerse allochtoon	Inwoner van een land waarvan ten minste één van de ouders niet in dat land of in Europa, Noord-Amerika of Japan is geboren.
Politiek correcte taal	Neutrale aanduidingen voor eigenschappen van mensen.
Ras	Een indeling van bevolkingsgroepen naar uiterlijke kenmerken, zoals huidskleur.
Staat	De organisatie van het bestuur van een land.
Taal	De klanken en tekens waarmee mensen met elkaar communiceren.

Volk

De mensen die in een land wonen.

Wereldtaal

Taal, door een groot aantal mensen gesproken. Voorbeelden: Engels, Spaans, Chinees.